

Marko Juvan:

LITERARNA TEORIJA

1998/99 **UVOD**

LITERARNA VEDA ALI ZNANOST?

to vprašanje se pojavi v 60. letih s strukturalizmom

oboje pomeni **sistematično ukvarjanje z literaturo** ☐ reflektirano, hoče preverljive ugotovitve

Znanost:

skuša približati **trdim – naravoslovnim znanostim** – spoznanja so podobno **preverljiva**

Veda:

ukvarjanje z literaturo ni enako anatomiji – razlika je v **predmetu** in v **načinu obravnave**

W. DILTHEY: **duhoslovne vede** ☐ **naravoslovne znanosti**

M. BAHTIN:

trde znanosti:

S ☐ O

subjekt sreča objekt, mora ga razložiti, do njega ima neprizadet odnos

vede:

S₁ ☐ T ☐ S₂

tekst je vedno izraz še drugega subjekta – treba ga je razložiti in razumeti (osnovni pogoj za kateri koli postopek)

vedno je subjektivno

govorimo o tekstu in z drugim subjektom

Veda:

boljši izraz

tudi **metodološko pluralna** – odprta za različne tipe metod

DELITEV LITERARNE VEDE

1. METODOLOGIJA LITERARNE VEDE

	2. LITERARNA ZGODOVINA	3. LITERARNA TEORIJA
Tematika	<u>diahrona os literature</u> ☐ razvoj ☐ spreminjanje literature v času ☐ kronološki ☐ literarni razvojni procesi ☐ geneza literarnih del ☐ evolucija literature	<u>sinhrona os literature</u> ☐ struktura besedil ☐ bistvo literature ☐ obstoj literarnega dela ☐ vrednotenje literature ☐ funkcija literature
Način predstavljanja	<u>pripoved:</u> posamezni dogodki kot <u>zaokrožena celota</u> z začetkom in koncem ☐ poseben pomen zato tudi ni znanost H. WHITE: <i>Metazgodovina</i> ¹ – o	<u>opis/razlaga</u>

¹ Boris Paternu: *Meje literarne zgodovine*. Obzorja XIV, 1994.

pripovednih vzorcih itn. v drugih vedah

Povezava obeh:npr. **genologija**pomagati si je treba tudi s kulturno zgodovino**SLOVSTVO □ KNJIŽEVNOST □ LITERATURA + PISMENSTVO²****Slovstvo:**vse, kar je **ustvarjeno****Književnost:**vse, kar je zapisano v **knjigah****Literatura:**

"lepa" književnost

Pismenstvo:vse, kar je **zapisano****DVOPLASTNOST LITERARNE TEORIJE³****Pojmovna plast****Komunikativna plast:**

družbeno življenje

institucionalna □ "disciplina", "diskurz"M. FOUCAULT: *Besede in reči*:literarna teorija je tudi **diskurz**, **disciplina** □ poseben jezik**NAMEN LITERARNE TEORIJE**

notranja – inherentna funkcija

1. sprememba bralnih strategij, bralne usposobljenosti:nismo več naivni bralci, zavzamemo **refleksivno distanco****položaj opazovalca**

E. STAIGER: literatura nas nauči, da razumemo tisto, kar nas v literarnem delu prevzame

2. v literarnem delu odkrijemo vzorce, urejenost, ki je brez literarne teorije ne bi:**bogati naš bralni doživljaj**

---

² Ivan Prijatelj

³ Darko Dolinar: *Poskus o temeljnih problemih literarne vede* – zbornik ob 70-letnici Franceta Bernika, 1997.

ŽUPANČIČ: iz *Krsta pri Savici*:
"Okrog vrat straža na pomoč zavpije."

poudarjen zlog – a tu se ujema z vsebino

3. dosežemo ekonomičnost v spoznavanju:

posplošitve, skupno, obče, **značilnosti korpusov besedil** – *kmečka povest*
tako literaturo **lažje povezujemo z zgodovinskim, kulturnim kontekstom**

Družbeno-kulturna funkcija literarne teorije:

T. EAGLETON: *Literarna teorija*, 1983:

treba je gledati diahrono

država podpira literarno vedo

s humanističnimi vedami si družba oblikuje **modele smisla** – osmislujemo si dejavnosti (filozofija, religija ...)

literarna veda nam pomaga razumeti, **kako so v določenem obdobju razumeli življenje**, kako se je to spreminjalo □ tudi mi se lažje orientiramo

SPREMEMBE V LITERATURI IN V LITERARNI VEDI

literarna veda sledi z **zamikom**

S. SCHMIDT: *Samoorganizacija literarnega sistema*, 1990

NIKLAS LUHMANN - sociolog

1. AVTONOMIZACIJA LITERATURE:

pojmovanje literature kot **besedne umetnosti** se začne šele v **18. & 19. stoletju**

prej je bila poezija **tesno povezana z drugim družabnim življenjem**:

Škofjeloški pasijon – povezan z obredjem □ religiozna funkcija

sentimentalni romani v pismih □ tudi kodeks vedenja

grška tragedija in komedija □ rituali

vsaj **slój** je imel svoj **tip kulture**

v 18. in 19. stoletju: "**beaux arts**"

"Literatura:"

Goethe – vse, pisano v:

1. **liriki**
2. **epiki**
3. **dramatiki**

v prejšnjo "poezijo" je zajet tudi roman

literaturo dojemajo kot **estetsko**, to ločujejo od drugih funkcij

I. KANT: **brezinteresno ugajanje** – smotrnost brez smotra

Prešeren:

Nova pisarija: karikira utilitarizem

vzbuditi hoče zavest o tem, da je literatura nekaj **posebnega**, sama si postavlja **zakone** (F. Schiller)

Glosa: **ločen sistem vrednot** v poeziji, **ni združljiv** z družbenim (denar)

"srebrnina [je] rosa trave, metafora – pojmi iz meščanske produkcije imajo
zlatnina [je] čista zarja." ekvivalent v estetskem sistemu

Literarna teorija:

povzela je **sklop problemov** iz **poetike** (ločujeta visok, nizek, srednji stil – stanovska klavzula) **in retorike**:

- razmerje literatura – resničnost
- literarne zvrsti – načini govora
- visoke in nizke vrste
- metrika
- tropi in figure

literarna teorija jih na novo **sistemizira in opiše** □ drug pomen: **sistematično in opisno opazovanje literature**

poetika in retorika včasih kot "**techne**":

povezani **ustvarjalnost in refleksija o njej**

opisujeta in normirata □ vzorna besedila – opis lastnosti, to tudi norma, ki deluje na nove (npr. 3 enotnosti)

B_p □ O
N □ B_n

literarna teorija je le **opisna**, normira pa **literarna kritika**

2. NACIONALIZIRANJE LITERATURE:

od renesanse in humanizma – ustvarjanje v **ljudskih jezikih**, a **antični** so bili še vedno **klasiki**

vzpon nacionalizma – meščanstvo, 19. stoletje

literatura v ljudskih jezikih: **višja vrednost, več produkcije**

literatura = **izraz duha naroda** – potrjuje vrednost, kreativni potencial naroda

pesniki – pomembna vloga v narodih

Prešeren: 7. sonet *Sonetnega venca*

aluzija na mit o Orfeju – **romantični orfeizem**

Stritar to potrди

on hoče le "kultivirati jezik" – a tudi zahtevnejša besedila

literarna zgodovina je ena temeljnih ved za **dokazovanje zgodovinske kontinuitete in ustvarjalne zmožnosti naroda**

I. PRIJATELJ: literarna zgodovina ureja literarno produkcijo in potrjuje ustvarjalni potencial naroda
literarna teorija pa odkriva v nacionalni literaturi **svetovne zakone urejenosti, lepote; obče vrednote**

Spremembe v družbi: plasti, vsaka ima svoj tip kulture

moderno – po **načelu funkcij** – vsak lahko načeloma pride v vsak sistem

v okviru umetnosti se oblikuje **avtonomen sistem literature z lastno funkcijo in cilji**

literarna teorija vedno opravlja **posebno vlogo**, a ni brez interesa za literaturo svoj predmet **opisuje** in ga tudi **ustvarja**
literarna teorija in veda s svojim jezikom, pojmovnim aparatom in razsežnostjo discipline pomagata med ljudmi ustvarjati **zavest o tem, da je literatura nekaj specifičnega**

ŠIRŠI POMEN LITERARNE TEORIJE IN LITERARNE VEDE:

povemo lahko marsikaj tudi o **splošnih stvareh**:

tropi in figure □ občutljivost za retorične manipulacije
pripovedna organiziranost filmov itn.

aplikativna vrednost – vpenjajo jo v **osebno osvobajanje**:

□ **feministična literarna veda** – kako so bile ženske predstavljene v zgodovini literature

postkolonialna teorija – EDWARD SAID: *Orientalizem*

kako je zahodna družba predstavljala vzhodno – vse skupaj kot Orient, vsiljuje svoje predstave, politično oblast podkrepljuje tudi z literaturo (npr. Shakespeare)
evropo- oz. amerikanocentrične predstave o literaturi, premalo upoštevamo "svetovno literaturo" (SCHELLING, GOETHE)

pod literarno teorijo spada tudi **šolsko poučevanje književnosti**

LITERARNOST

včasih "**bistvo literature**"

"Literarnost":

1921 – ROMAN JAKOBSON (ruski formalist)⁴

predmet literarne vede mora biti **literarnost**

starejša literarna zgodovina je kot detektiv, ki aretira vse, kar gre mimo

kar je **specifično za literaturo**, kar literarno delo ločuje od drugih tipov besedil □ **razločevalna poteza**

Ruski formalizem:

to vprašanje je **vzporedno razvoju umetnosti** v tistem času

ruski formalizem – vzporedno z **rusko avantgardo**, futurizmom itn.

težnja po avtoteličnosti – umetnost je sama sebi cilj – vsaka zvrst hoče najti nekaj specifičnega

npr. slikarstvo – Kandinski: nemimetično slikarstvo, abstraktno
tudi literarna veda hoče raziskati specifično

Dvom o bistvu literature:

strukturalizem, poststrukturalizem (60. leta)

literarno delo se v **ničemer bistveno ne loči od neliterarnih tekstov**

npr. fiktivnost v matematičnih nalogah

relativizacija mej med literaturo in neliteraturo, visoko in nizko umetnostjo

povezano z **družbo** – razcvet popularne kulture, tudi umetnost skuša preseči mejo – pop-art

Samoproblematiziranje literarne teorije:

s to relativizacijo mej tudi literarna teorija **nima smisla** – govorimo lahko o neki **splošni teoriji označevalnih praks**, enake metode na vseh področjih

OLSEN: *The End of Literary Theory*, 1987

predmet in metode so res **povezani** – če relativiziramo predmet, relativiziramo tudi disciplino

Teorija o literarnosti kot družbeni konvenciji:

literatura je, ker to lastnost **pripisujemo**

CULLER: literarnost ima podoben položaj kot plevel – rastline brez notranjih skupnih potez, bistva, v določeni kulturi pa imajo skupno funkcijo

literatura je opredeljena po **funkciji, ki jo opravlja**

Teorije o literarnosti:

CULLER – 2 skupini kriterijev:

1. **specifična urejenost jezika** v literarnem delu – notranja lastnost

2. **poseben odnos literarnih del do resničnosti** – zunanja konvencija

---

⁴ Vezni člen med ruskim formalizmom in praško semiotiko, vplival na razvoj strukturalizma v 50. letih (npr. antropologija – z Lévi-Straussom).

SPECIFIČNA UREJENOST JEZIKA

Ruski formalizem:

posebna raba jezika, urejenost jezikovnih znakov

beseda v literaturi **drugače deluje na bralca**

Potujitev:

ŠKLOVSKI, 1917

beseda izigra **navajenost na običajne pomene** – v vsakdanjem življenju se **avtomatizira**, je le še znak

v literarnem delu pa spet vzbudijo **žive predstave** v nas, zavemo se **notranje forme**, predstavne vrednosti – **tuj zorni kot**

Wisława Szymborska: *Maček v praznem stanovanju*

smrt – a ni elegija

perspektiva mačka, polpremi govor – bolj **občutek praznine**

LITERATURA KOT FUNKCIJSKA ZVRST JEZIKA:

MUKAŘOVSKY: *Estetika jezika; Ob pesniškem jeziku*

pesniški jezik je **posebna zvrst knjižnega jezika**

Problematično:

tudi on to ve

v pesniškem jeziku so isti stilemi kot drugje, je le tanka plast poetizmov

v pripovedni prozi je še težje najti posebno funkcijsko zvrst – je še bližja drugim zvrstem, nanj se dialoško navezuje, jih ponotranja

Izjemnost v rabi jezika v besedilu, ki je napisano z umetniškimi namerami:

1. jezikovni znaki so deavtomatizirani, aktualizirani, potujeni:

odklanjanje od norme, standarda

ne dojemamo jih le kot prenašalce informacij, v nas vzbudijo **nov pogled** na ubesedeno stvar zaradi **nenavadnosti v izbiri ali urejenosti znakov**

prenovitve frazemov, ki so še avtomatizirani

2. dodatna – nadredna organizacija besedila:

H. MARKIEWICZ

pisatelj in bralec se ravnata po dodatnih konvencijah (vplivajo na izbiro in razporeditev besed)

npr. metrika

A. Isačenko⁵: *Slovenski verz*

primerja **Jenkovo prozo in pesmi** □ drugačno besedišče, ker metrična shema ne dovoljuje več kot 5-zložnih besed

3. kompleksna in koherentna zgradba literarnega dela:

na to je opozoril **new criticism**:

40., 50., 60. leta – predhodnik že T. S. ELIOT

sorodni formalistom, a jih ne poznajo □ najti skušajo specifično literarno

---

⁵ Formalist, v 30. letih.

bolj osredotočeni so na semantiko, formalisti pa na formalno
BROOKS, WIMSATT

literarno delo je bolj **zapleteno, pomenske napetosti** □ a vseeno **harmonična, koherentna celota**
to omogoča **drugačen doživljaj** – emotiven, celovit – RICHARDS
zaradi posebne urejenosti jezikovnih sredstev □ **harmonije med različnimi jezikovnimi ravninami besedila**

BROOKS: literarna zgodovina se moti, ko parafrazira literarno delo – ni ohranila celovitega pomena, s parafrazo se koherentnost osiromaši

ECO: **izomorfije ("enakoličja")** – v literarnem delu lahko odkrijemo, da je zvočna ravnina podobno strukturirana kot pomenska
Uvod h Krstu pri Savici: dramatično dogajanje + kopičenje akcentov na začetkih verz

WIMSATT: literarno delo je **besedna ikona**
druge imajo znaki le konvencijsko vlogo
ikonični znaki so **nekonvencionalni** – struktura znaka je podobna strukturi označenega
vzbujajo nam bolj žive predstave

2 TEŽNJI LITERARNIH TEKSTOV:

1. težnja k večpomenskosti:

izvira v **depragmatizaciji** – literarno delo se odtrga od avtorja in okoliščin nastanka
bralec dobi napisano, mora rekonstruirati kontekst □ en znak lahko vzbudi več različnih pomenov, omogoča več različnih interpretacij
"O!"

2. težnja k samonanašanju:

ECO, ruski formalisti, JAKOBSON

Referenca :

razmerje znaka do označenega – Z □ R

Avtoreferenca:

znak se nanaša nase

"Tale stavek ima pet besed."

znak, ki usmerja **pozornost na svojo lastno strukturo** – pri rimanih besedilih opazimo, če ni rime

Šklovski – otežena forma:

forma priteguje pozornost nase
npr. verzna besedila

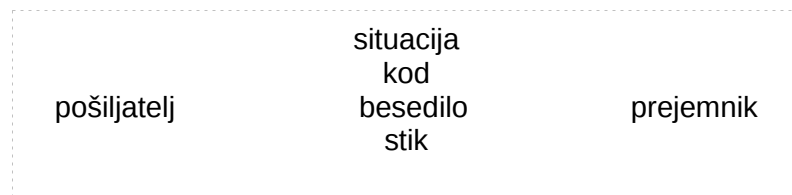
Jakobson – poetična funkcija:

Lingvistika in poetika

model sporočanja:

vsako besedilo nam ponuja več različnih sporočil – odvisno od **prvine komunikacije**:

Prvina komunikacije	Vloga
pošiljatelj	izrazna vloga

prejemnik	vplivajska vloga
stik	fatična – povezovalna vloga
kod	metajezikovna vloga
situacija	predstavitvena vloga (temeljno)
besedilo	poetična vloga

tipična za literaturo – besedilo usmerja pozornost nase
besedila imajo **več funkcij**:

"Kakšen dolgčas!" – izrazna + predstavitvena
poetična funkcija je tudi **zunaj literature**, v literaturi pa **prevladuje** nad vsemi drugimi

Depragmatizacija:

bralec je **bolj pozoren na besedilo**
v besedilu se **okrepijo vezi znakov**
okrepijo se vezi znakov z **literarno tradicijo, kulturnim spominom**

RAZMERJE JEZIKOVNIH ZNAKOV DO RESNIČNOSTI

Poezija □ zgodovinopisje:

ARISTOTEL

oba sta lahko v verzih

poezija: **mimesis** – predstavljanje resničnosti – kar bi se po zakonih verjetnosti in nujnosti
lahko zgodilo
je bližja filozofiji

zgodovinopisje: tudi predstavlja, a kar se je **res zgodilo**

Prešeren in Valvasor – *Krst pri Savici* □ Črtomir je izmišljen

Teorija mogočih svetov:

"possible-world"

18. stoletje – v polemiki s klasicisti, razsvetljenci (kako zvesto posnema resničnost), danes T.

PAVEL, L. DOLEŽEL

začetnika pa bolj sentimentalistična, romantična – **pesnikova domišljija**

naslonila sta se na LEIBNIZA:

svet ni enoten, hkrati obstaja več svetov, vsak ima svojo ontologijo, temelje
tako naj bi bilo tudi v literaturi

Teorija fikcije:

to naj bi bila značilnost literature

predstavljeni svetovi nastajajo z **ubeseditvijo**

tudi **subjekt govora** je **fiktiven** □ zato pojma pripovedovalec, lirski subjekt

Kvazi-sodbe:

INGARDEN: *Literarna umetnina*, 1931

sodbe so le navidez, nimajo pa vrednosti sodbe, nima se smisla pretvarjati, ali drži ali ne
zadevajo le **svet, ki ga same ustvarjajo**

Deiktike:K. HAMBURGER: *Logika pesništva*

kazalni izrazi – povezujejo izjavo s kontekstom (osebni zaimki)

v literaturi so uporabljene na poseben način – merijo na **resničnost, ki je ubesedena v literarnem delu****Edvard Kocbek: Drevo**de Man – podobne interpretacije – literarna dela govorijo o samem sebi
tema: **drevo**a **drugačen besedilni svet**, tudi besede so drugače rabljene

ni le eno konkretno drevo ali kot pojem iz ene same panoge

opozarja na **polivalenčnost** besede drevo – različni pomeni se srečujejo in prepletajo, imajo celo nasprotujoče si vrednosti (praktični □ arhetipski, religiozni pomeni)pomena jezikovnega znaka v pesmi ni mogoče popolnoma izčrpati, beseda dobi **presežek smisla****pomen drevesnosti** – ne da se ga reducirati, omejiti na eno samo področje**1. verzna oblika** pade v oči□ **nadredna organizacija jezikovnih izrazil****verz = enota s prozodično enakovrednostjo**

□ primerljivost, podobnost med vrsticami

proza – horizontalna pozornostverz – tudi vertikalna pozornost**2. celo besedilo je ena sama poved** – ločeno s polkadencami**3. kršenje osnovnih praktičnostilistični pravil jezikovne kohezivnosti:**

ponavljanje besed – "drevo"

4. Jakobson – zelo natančno branje literarnih del:v prvih 7 vrsticah je glagolsko izražanje, lirski subjekt je v 1. osebi ednine, je v dejavnem razmerju, drevo je predmetnato neglagolsko izražanje, kopičenje prislovnih določil, drevo postane osebek**Razmerje do resničnosti:**niza alternative svetov, v katerih se pojavlja drevosmisel besede je tak, da ga ne moremo nikoli do konca izčrpati**Avtoreferencialna raba znakov:**razvidna že iz verzne urejenostiavtopoetična funkcija tudi na **tematski ravni**:

zadnji verz: "in drevo kot beseda."

konec in začetek imata posebno težo, konec vse postavi v novo luč, poantira celotoprej je vedno drevo kot funkcija: drevo kot x/y

a drevo je več kot to: "drevo kot drevo" – tautologija, nič novega ne izvemo

drevo je v pesmi **znak**, bralec ne opazi, da je to predvsem beseda, Kocbek pa opozori na to – beseda je zmožna **neulovljivosti smisla** itn.

KONVENCIJA

besedilu pripišemo **literarnost**, le mi vidimo v njem te lastnosti

Vse poteze iz literarnih del lahko ugotovimo tudi v neliterarnih.

T. EAGLETON

R. JAKOBSON: **poetična funkcija v reklamah:**

projicira načelo **ekvivalence** iz navpične na vodoravno os besedila

"I like Ike."

[ai ai ai] – trikrat se ponovi

reklama za Petrol – vse besede se začnejo s "p"

večpomenskost: zakoni, ustava

fikijskost: stripi, fizikalne naloge, scenariji razvoja neke družbe ...

potem je literarnost le **konvencija**, saj lahko vse lastnosti najdemo tudi drugje

Njegov krik:

novica iz kronike, a v verzih

spremembe, če beremo kot **pesem:**

sporočilo se depragmatizira, izgubi sporočilno vrednost

brati začnemo na **drugem ozadju** – literatura, pesniški žanri ...

sporočilo beremo na ravni **univerzalnega, občega smisla**

modernistična balada o razmerju med človekom in strojem v sodobni civilizaciji

Tomaž Šalamun: *Belišče*

kot športni komentar – če le beremo, če ne vidimo, da so verzi

če pa vemo, da je pesem, beremo drugače

Vloga avtorjevega imena pri branju besedil:

M. FOUCAULT: *Kaj je avtor?*, 1978

posebna družbena vloga:

lastnik avtorskih pravic – pravna kategorija

kulturna vloga – gospodar pomena besedila – on odloča, kateri je pravilen pomen □ to je

dolgo veljalo

avtor vsebuje tudi **estetske, idejne, vrednostne konotacije**

njegovo ime kaže na **prestiznost besedila**

Medij: pesniška zbirka:

tudi to pogojuje naša pričakovanja o literarnosti

Likovna umetnost – koncepcija ready-made:

avantgarda pred 2. svetovno vojno

raba vsakdanjih predmetov v umetnostnem okolju – spremenimo kontekst

Duchamp: *Vodnjak* – pisoar □ de pragmatiziral ga je, postavil na ozadje umetnostne tradicije; bolj estetsko začnemo gledati nanj

pop-art – ANDY WARHOL

pri nas **skupina OHO** (Marko Pogačnik, Tomaž Šalamun)

Šalamun je to uporabil v poeziji – **pesniška zbirka** ima vlogo **umetnostnega ozadja, estetskega konteksta**

Drugi nameni branja (v Šalamunovem primeru):

1. bolj pozorni smo na **sam jezik**:

ironična razdalja do tipičnega jezika

podoba jezika, prikazana od zunaj

2. implicitno **polemizira s tradicionalnimi pojmovanji poezije**:

minljivo, telesno, lahkotno, površinsko

vse to je možno le na ozadju literarne tradicije

"Nos za Ljubljano, ne Ljubljano za nos."

hiazem: A □ B | B □ A

2 frazeološki zvezi

Obzorje pričakovanj:

H. R. JAUSS

s tem se lotimo branja

Dvomi o tej teoriji literarnosti:

ANTONIO GARCÍA-BERRIO: če je literarnost le konvencija, iz česa je torej **nastala**? tudi **bralci** ne bi bili zadovoljni s takimi **manipulacijami**

o literarnosti odloča tudi **notranja oblikovanost**

Pojem literature:

nastane v 18. stoletju

postavljena je kot **sorodna ostalim umetnostim**

posamezni žanri so zdaj podrejeni liriki, epiki, dramatik

pojmem se oblikuje tudi ob **literarnem kanonu**:

= **izbor besedil in avtorjev**, ki v določeni kulturi velja za **reprezentativnega**)

na podlagi tega se tudi oblikujejo predstave, kaj je literatura, literarno delo ...

literatura kot **konvencija** nastane na podlagi nekaterih **klasičnih besedil** (□ obzorje pričakovanj)

Literarnost:

učinek besedila na jezikovno-stilni, pomenski in vrednostni ravni

Dejavniki, od katerih je odvisna literarnost:

1. ali je napisano z **namenom**, da bo **funkcioniralo kot literarno delo**

2. ali je **jezikovno in tematsko organizirano** kot večina literarnih del

3. ali je **objavljeno kot literarno delo** – tak medij, okoliščine

4. ali je **bralec pripravljen in sposoben** to literarno delo brati **kot literarno delo** □ odločilno

povezani so, eden še ni dovolj za literarnost
tudi vrednostne sodbe, interpretacija, pomen

D. Feigel: *Samum*, 1920

karikirano kaže **vpliv zunanjih dejavnikov** na literarno komunikacijo
manipulacija v literarnem sistemu lahko spremeni **vpliv besedila**

Mistifikacija:

lažen avtor – ali ne obstaja ali pa ni on napisal

(pred)romantika: Ossian

Hanka: *Kraljedvorski rokopis* – Čehi

postmodernizem: Gradišnik: *Mistifikcije*

Gradišnik, Filipčič: *Kerubini*

LITERATURA KOT SISTEM

Sistem:

vsi elementi so **funkcionalno povezani in odvisni**
tudi **razmerje med deli in celoto**
sprememba enega elementa povzroči spremembo ostalih in celega sistema
sistem je **celota z mejami in posebno funkcijo**

Predhodniki teh teorij v romantiki:

1. F. Schlegel:

poezija kot sistem
evropska književnost kot sistem

2. gosa de Staël:

literatura v zvezi z družbenimi ustanovami
sistem v zvezi z **družbeno institucijo**

Sodobna sistemska teorija:

20. stoletje

predhodniki **ruski formalisti** ▫ vpliva **strukturalnega jezikoslovja & DE SAUSSURJA:**
1916 – **jezik** začne pojmovati sistemske
vsak element je odvisen od sinhronih razmerij z drugimi
semiotika **J. MUKAŘOVSKEGA**

ŠKLOVSKI: *Umetnost kot postopek*, 1919

umetniškost literarnega dela je odvisna tudi od **bralčevega gledanja**

J. Tinjanov:

Literarno dejstvo, 1921; *O literarni evoluciji*, 1927

on je pravi **začetnik**

besedilo lahko postane literarno dejstvo zaradi **kazalcev literarnosti v njem** in zaradi **bralskih dispozicij**

status literarnosti je **zgodovinsko spremenljiv**

J. Snaj: *Fuga v križu*, 1986

roman, a eno poglavje je kot **kuharski recept** – krvavice iz kranjskega fanta
groteska – grozljivo, odvratno, tragično + komično, ironično

M. Hojnik: *Slovenska kuharica na Švedskem*, 1998

pesniška zbirka

avtopoetičnost – samoregulativnost

sistem sam sebe **obnavlja po lastnih značilnostih**

načeli avtomatizacije in deavtomatizacije:

razsvetljenske didaktične vrste se počasi avtomatizirajo in postanejo dolgočasne
v romantiki (čustva) pridejo druge vrste, slog je preprostejši in manj retoričen
tudi to se avtomatizira ▫ nova nasprotujoča težnja

B. Ejhenbaum:

Literarno življenje, 1927 □ socializacija literarnih del
geneza □ **evolucija**:

geneza – zgodovinski nastanek literarnega dela

evolucija – sosledje form v razvoju v času

v literarnem življenju se literaturo **socializira**: skupine pesnikov, bralcev

oblikovanje avtorske podobe v literarnem življenju

Tomaž Šalamun – avtodivinizacija:

sam sebe postavlja kot preroka, božanstvo – v pesmih, intervjujih – iz svojega življenja je ustvaril estetsko strukturo

1960-64 – krog revije **Perspektive**:

oznaka "kritična generacija" – kritično se opredeljuje do družbe, kulturne politike, estetskih in literarnih norm

različni avtorji, a skupna idejnost in tematika – to je treba upoštevati, ta literarna dela šele iz konteksta te skupine dobivajo pomen

Smole: *Antigona*

deluje na **filozofsko-eksistencialni ravni** in kot **politična alegorija** – nekateri so jo brali kot "roman na ključ" (*Antigona* = Pučnik) – osebe so odslikave resničnih oseb

a taka interpretacija ne interpretira ustrezno celote, kaže pa na to, da so takrat prepoznavali **družbeno kritičnost**

Pregled vseh sodobnih sistemskih teorij:

STEVEN TÖTÖSY DE ZEPETNEK: *Sistemski in empirični pristopi k literaturi in kulturi*, 1997

1. POLISISTEMSKA TEORIJA

Izrael

najtesneje je navezana na **ruske formaliste**, deloma tudi na Lotmana (semiotika kulture)

literarni procesi – gibanje več med seboj prepletenih in odvisnih sistemov

npr. lirski in prozni žanri □ interpretacija (?) – prozaizacija poezije, lirizacija proze
literatura in likovna umetnost – predmetne pesmi (ubeseditiv likovne umetnine)

Mencinger: *Vetrogončič*, 1860

oblikovanje **slovenskega konverzacijskega registra** – skuša jo posnemati, daje pa tudi zgled
začne se **delitev na slovensko in nemško kulturo** med meščanstvom – ustvarja zavest, da se je treba odločiti za eno kulturo

šolski sistem – pouk književnosti – treba je dati večjo težo slovenskim klasikom

2. TEORIJA LITERARNE INSTITUCIJE

Francija

sociologija literature – vloga založb, revij, šolstva itn.

P. BOURDIEN⁶ – sociolog kulture: "**literarno polje**"

⁶ *Pravila umetnosti, geneza in struktura literarnega polja*, 1992

3. EMPIRIČNA (SYSTEMSKA) LITERARNA VEDA

Nemčija

S. J. SCHMIDT⁷ – 2 knjigi o tem, 1980

Numerične metode:

tudi HLADNIK: *Količinske in empirične raziskave literature*

predmet niso le teksti, pač pa tudi **dejanja in dejavnosti**, povezani s tem
povezava s **pragmatiko** (znak v kontekstu)

Aktanti:

= **subjekti dejanj**, tisti, ki delujejo

1. individualni – bralci, pesniki ...

2. skupinski:

umetniške skupine, krožki

v avantgardah – npr. Neue slowenische Kunst (kot kolektiv, ki posnema totalitarno državo, tudi karikirajo)

3. institucionalni:

kulturne ustanove, ki so povezane z življenjem literature
založbe, revije, šole, univerza, akademija, inštituti ...

Sistem:

ta pojem so povzeli po N. LUHMANNU⁸:

družba je iz **posameznih sistemov** – politika, umetnost, sodstvo ...

v filozofijo ga po 2. svetovni vojni vpelje **kibernetika** (N. WIENER) □ znanost o krmiljenju sistemov
3 značilnosti:

1. meja med sistemom in okoljem, med zunaj in znotraj:

O

S

okolje je lahko tudi drug sistem, lahko se delno prekrivajo
živa bitja – s stališča radikalnega konstruktivizma

2. določena družbena vloga, smisel, posebna funkcija:

drugi sistemi tega ne opravljajo

zato sistemi sploh obstajajo

3. notranja urejenost, strukturiranost:

elementi so **povezani, odvisni** drug od drugega

4 temeljne vloge aktantov:

zagotavljajo **strukturiranost**

1. produkcija – tvorjenje

⁷ Očrt empirične literarne vede

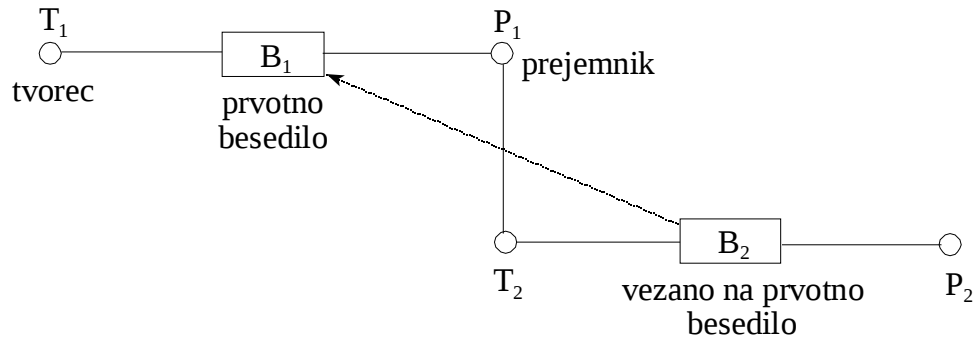
⁸ Družbeni sistemi

2. posredovanje – razpečevanje med bralce, gledalce (npr. urednik)

3. sprejemanje

4. obravnavanje, obdelovanje:

nem. Textverarbeitung, angl. post-processing

slovaško

metakomunikacija (A. POPOVIČ) – komunikacija o komunikaciji

bralci so lahko tudi kot kritiki, pisci esejev itn. – vse to so metateksti, ki sodijo v **obdelavo besedil**

A. Šušlič: *Iz tiska*, 1989

karikira in parodira **paratekste** (reklamni itn.)

metatekst: Fritz posnema in parodira Grafenauerjev sonet, izraža tudi vrednostno sodbo

Meja med sistemom literature in okoljem:

SCHMIDT: **literarnost = družbena konvencija**

2 konvenciji (neformalen, impliciten dogovor), ki vzdržujeta mejo, vsi udeleženci komunikacije se ju držijo:

1. estetska literarna konvencija:

poseben način sporočanja v literaturi

nadomešča konvencijo o navezanosti na stvarnost zunaj literarnega sistema – beseda se mora nanašati na zunanjo resničnost

tu pa **depragmatizacija** – ni interesov, ciljev
uveljavi se od 18. stoletja naprej

2. polivalenčna literarna konvencija:

zamenjuje monovalenčno konvencijo zunaj literarnega sistema (1 besedilu pripišemo 1 smisel)
literarnemu delu pripisujemo **različne pomene** – glede na starost, obdobje, estetske poglede itn.
to ni pomanjkljivost, pač pa prednost

Družbena vloga literarnega sistema:

	JANKO KOS
1. hedonistične, emocionalne funkcije	1. estetska funkcija
2. kognitivno-refleksivne funkcije	2. spoznavna funkcija
3. moralno-socialne funkcije	3. etična funkcija

med seboj so **prepletene**, nobena ni osamosvojena

KOS: "**umetniškost**" kot posebna struktura funkcij, ki je ni nikjer zunaj literature

literatura je ohranila **celovitost funkcij**, drugje so se ločile, posamezni sistemi so se specializirali za posamezne funkcije

v **različnih obdobjih** so jih različno obravnavali, a prevladuje **vzajemna povezanost vseh treh**

Možna delitev funkcij:

1. konstrukcijske funkcije:

s pomočjo literarnih del si **konstruiramo določene kvalitete, značilnosti osebnosti**
literatura predstavlja **človeka kot celotno bitje**, ne pa z omejenega vidika kot znanosti
graditev identitete (kulturne, narodne, spolne ...)

literatura vzdržuje **kulturni spomin**:

M. HALBAWCHS⁹: naši spomini izvirajo tudi od sorodnikov in iz kulturne izkušnje (muzeji, literarna dela, dokumentarni filmi ...)

izostritev občutljivosti za drugačnost

priložnost za **preizkušanje novega in možnega**
užitek, sprostitvev, preklap v drug svet

2. dekonstrukcijske funkcije:

problematizirajo dano

kritična vloga literature – moderna estetika (Adorno)

literarno delo – **družbene ideologije, klišeji** □ pokaže, kako je to spoznavno omejeno □
problematizira

pri nas DUŠAN PIRJEVEC (teorija romana)

ruski formalisti: potujitev, deavtomatizacija – rušenje stereotipov

literatura lahko oboje **prepleta, združuje**

stereotype lahko literatura tudi **ustvarja** – npr. tradicionalno predstavljanje žensk, nacionalistični predsodki

---

9 Družbeni okviri spomina

SEMIOTIKA IN LITERATURA

kaj imajo literarna dela **skupnega z drugimi besedili** □ obravnavamo jih kot **znake**

Semiotika:

= **veda o znakih**

gr. semeion – znak

ECO (1972): semiotika = **odprto polje raziskav**, ki imajo **skupna izhodišča**:

zoosemiologija – sporočevalne navade živali

obravnavajo nejezikovnega izražanja

obravnavajo umetnosti

obravnavajo računalniških jezikov, tajnopisov ...

Metode:

□ strukturalistično jezikoslovje

□ matematična poetika

□ kibernetika

□ psihoanaliza

□ marksizem

□ hermenevtika ...

vsemu temu se lahko **približajo**

De Saussure:

jezik – družbena institucija □ **sistem znakov, ki izražajo idejo**

zato ga lahko primerjamo s pisavo, abecedo gluhtonemih, vojaškimi signali itn., le da je od vseh najpomembnejši

semiotika – znanost, ki proučuje **življenje znakov** v naročju **družbenega življenja**

□ **iz česa** so znaki

□ **kateri zakoni** jih upravljajo

Znak:

koncept – pojem

□ **označevalec**

slušna podoba

□ **označenec**

2 plati, ki sta odvisni druga od druge

'drevo' – v fr. [arbre], v slov. [drevo]

povezava med označevalcem in označencem je **arbitrarna**

Znaki brez pojmovne ideje:

teh de Saussure ne pokriva, pri njem imajo vsi idejo

ECO: znaki brez pojmovne ideje: □

opozori na C. S. PEIRCEA¹⁰

Semioza – "značenje":

¹⁰ 1867, 1934 – zbrani spisi

proces tvorjenja in dojetanja znakov

znak = nekaj navzočega, kar za nekoga predstavlja nekaj drugega □ **stoji namesto nečesa drugega**

a povezano je z nekom, ki to **razmerje razume**

interpretant

reprezentamen

objekt

udeleženec prometa, ki to ve

rdeča luč

Stoj!

drug znak, ki to pojasnjuje (opis v slovarju, prevod v drug kod: a dog, □)

pes

žival, ki ... – 'pes'

takih shem je še več

vse, kar obstaja, je lahko znak – z vidika interpretacije

vse ima poleg **instrumentalne vloge** (neposredna korist za življenje) še **znakovno** (dodaten pomen z določenega zornega kota)

npr. črna ruta lahko včasih pomeni žalovanje

Francoz ROLAND BARTHES je veliko pisal o znakovni funkciji

Poststrukturalizem in dekonstrukcija:

dekonstrukcija – filozofija, DERRIDA – iz NIETZSCHEJA in HEIDEGGERJA, "destrukcija"

veriga znakov je neskončna

pomen znaka razlaga nek drug znak itn.

Semioza:

je odprt, načelno neskončen proces

pomen je proizveden v **interakciji med znaki**

to se kaže npr. v **interpretaciji besedil v različnih obdobjih:**

lepa Vida □ nov interpretant □ nov pomen

RAZMERJE MED ZNAKOM IN STVARNOSTJO, MED TEKSTOM IN KONTEKSTOM

Problem reprezentacije:

predstavljanje, zastopanje

razmerje literature do sveta, avtorjevih vrednot, ideoloških sestavov itn.

W. MITCHELL, 1990:

	lisa	os reprezentacije
slikar		gledalec
os komunikacije	kamen	
lisa na sliki = kamen		

političen prizvok: v vseh družbenih ureditvah nekdo zastopa interese drugih

MIMEZIS:

lat. imitacija

PLATON, ARISTOTEL – **posnemanje, predstavljanje sveta v umetniških delih**

PLATON:

zaseje dvom – svet je oddaljen od sveta ideje, umetnosti pa posnemajo svet □ še bolj oddaljeno,

posnetki posnetka

umetnost – **prizvok lažnivosti**, ljudi lahko zavaja

med ljudmi lahko pesniki zbujajo **asocialna čustva**, ki **ogrožajo ureditev države** □ pesnike izžene iz države, dopuščene bi bile le himne bogovom

to zelo zaznamuje: **Mahničev obračun z Gregorčičevo Človeka nikar!** – predstavlja ideje, ki jih kot duhovnik ne bi smel

ARISTOTEL to korigira

umetnost – **možnost globljega spoznavanja resnice**

vpelje **katarzo** – sicer se poistovetiš, hkrati pa se očistiš negativnih čustev

Vedno omejitve:

PLATON nakaže, da **družbeni diskurz** skrbi za to, kakšna bo **reprezentacija v umetnosti**

1. pri izbiri predmetov predstavljanja:

grška tragedija – na sceni ni nasilnih dogodkov, o tem so le poročali

SENEKA to spremeni

po 2. svetovni vojni so pri nas omejitve pri predstavljanju medvojnih dogodkov – tabuizirane teme

E. Kocbek: *Strah in pogum* – prvi, ki je javno predstavil likvidacije ideoloških nasprotnikov – ti ljudje so bili predstavljeni z notranje perspektive

Lars von Trier: *Idioti*

Šund – nasilje je predstavljeno s cinične razdalje

2. določena reprezentacija je predvidena samo za določeno skupino občinstva:

otročka literature □ **literatura za odrasle**

a tudi tu so premiki

že v antiki **hierarhija stilov, tem, žanrov** – povezano z **družbeno hierarhijo**:

stanovska klavzula: tragedija – visok stil – aristokracija

komedija – nizek stil – nižji sloji

BÜCHNER je eden prvih, ki je porušil to hierarhijo v tragediji *Woyczek*, 1835

Obrobno □ osrednje:

v evropski zgodovini so nekateri vidiki realnosti **obrobni** v kulturi

dekonstrukcija – opozicija osrednje □ obrobno ne zdrži kritike

J. CULLER: novi vek – temeljni stavek je "Mislim, torej sem." □ zavest je osrednja sanje, čustva, iracionalno – obrobno

Freud: subjekt temelji na nezavednem □ obrobno postane središčno
seksualnost mu je temelj vsega, vseh kulturnih form
še NIETZSCHE, MARX, DE SAUSSURE, HEIDEGGER

DISKURZ:

lat. pogovor, govor, razpravljanje, predavanje

od 60. let širši pomen – različne definicije, skupno:

meri na **razsežnosti jezika**, ki poudarjajo njegovo **totalnost**

meri na **družbeno interakcijo**, ki se dogaja **prek jezika**

v jezikoslovju je to **razsežnost komunikacije, ki presega besedilo**

BAHTIN: "**izjava**" ali "**beseda**"

misli na to, kako je jezik rabljen v konkretnih okoliščinah

ni se strinjal s SAUSSUROVO lingvistiko – hotel je predvsem parole

raba jezika je vedno ujeta v razmerja med subjekti

jezik je **dialoški** – kadar nekaj povemo, se implicitno odzovemo na prejšnje izjave o tej temi, jih potrjujemo ali zanikamo

govori celo o **razmerjih med družbenimi plastmi** – določene kulture so monološke □ vsi potrjujejo uradne predstave

dialoškost se začne od renesanse naprej

prej jezika se oblikujejo vrednostna razmerja v kulturi, soočajo se različne ideologije

M. FOUCAULT¹¹:

diskurz prek rabe jezika posreduje **razne družbene vrednote** in jih tudi proizvaja

1. diskurz vzpostavlja **območje naše vednosti** – problemi, o katerih se razpravlja

2. diskurz uravnava **sredstva in postopke komunikacije**

3. vpleta se v **razmerja družbenih moči**, vanj so vpletene ustanove, ki tako vzdržujejo razmerja moči

duševna bolezen:

1. najprej oblikovanje problema

2. nato metode obravnavanja (psihiatrija)

3. klinika za duševne bolezni – družba jih izloči

4. diskurz določa tudi **umestitev subjekta v komunikacijo, samorazumevanje**

literarno delo ni le **zrcalo resničnosti**, posredovano je vedno regulirano z diskurzom

neustrezna metafora

Tekst □ svet:

poststrukturalizem, dekonstrukcija

DERRIDA, KRISTEVA: tudi **družbena resničnost je tekst**

svet ne obstaja sam na sebi, je **konstrukt**

¹¹ *Besede in stvari*, 1966

LOTMAN: **modelativni sistem** □ kar ustvarja pogled na svet
 jezik je modelativni sistem, ker ustvarja pojme, ki sestavljajo resničnost
 sneg – pri nas ena kategorija, pri Eskimih pa več
 ECO: valovna dolžina 460-480 nm □ v nemščini en sam pojem (blau), v ruščini dva

jezik pa živi le prek tekstov □ tekst je konstrukcija modela resničnosti + reprezentacija sveta

Teksti kot del resničnosti:

teksti so tudi **del resničnosti**, ker lahko imajo **realne učinke v realnosti**

Prešeren: *Sonetni venec* – februar 1834 kot priloga *Ilyrisches Blatt*
 škandal zaradi akrostiha v Ljubljani in pri Primicijih
 nato soneti, kjer skuša komentirati *Sonetni venec* in ta škandal – v čem je posebnost poetičnega izražanja
 čustev, ni isto kot dvorjenje
namera estetskega učinka □ namera resničnega dvorjenja
 sonet: sooči lunino svetlobo (nedirektna) in pesništvo □ neškodljiva lepota

Klasifikacija znakov glede na razmerje do predstavljenega:

PEIRCE

1. indeksi:

vzročno-posledično razmerje

dim □ ogenj
 prstni odtis □ osumljenec

2. simboli:

a) literarna stilistika – motiv, ki ni le predstavitev zunanjega sveta, nosi še **višji, abstrakten pomen**
 cel motiv je preneseni pomen za nekaj težko določljivega
 Franckin tek za vozom – zaradi ponavljanja

b) semiotika: konvencija

vsaka beseda v jeziku

3. ikone:

podobnost med znakom in označenim

□ - lahko tudi simbol
 gospodarska rast

v literarnem delu simboli postajajo **ikonični**, ker se vzpostavljajo **podobnosti med strukturo znakov in označenim**

onomatopoije

Jenko: *Obrazi XIII*

breza med temnim borovjem □ posameznik □ skupnost, ženska □ moški
 svetlo □ temno

temni in svetli naglašeni samoglasniki □ glasovna organizacija je ikonični znak za predstavljeno
 zadnji verz prve kitice: aritmija – naglašen je zlog, ki ne bi smel biti □ kaže na odstopanje, posebnost, razliko

Razmerje znakov in označencev:

v idealnem jeziku bi bilo **simetrično** – a razen v umetnih jezikih tega ni, je veliko premikov

1. homonimija:

1 znak predstavlja več reči

prst

2. sinonimija:

1 označenec ima več označevalcev

prst = zemlja

prometni znak = semafor □ "Stop!"

čistih sinonimov ni – vsak ima drugo konotacijo

3. polisimija:

tega je veliko

1 označevalec pomeni **več označencev** – odvisno, kdo razlaga (oblikovanje ideologij)

Neslovenec

NOB

VPETOST ZNAKA V KOMUNIKACIJO

znak **nekomu** predstavlja nekaj drugega

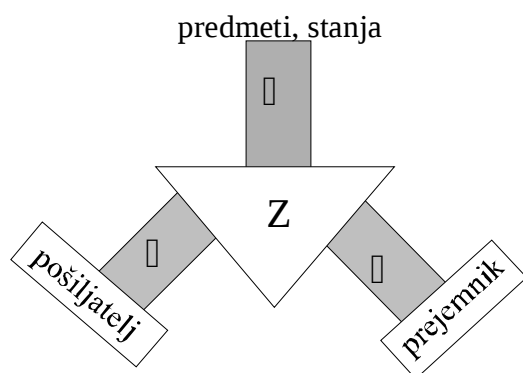
že vsebuje **komunikacijo**: naslovnika, tvorca

znak je opredeljen tudi z **vpetostjo v verigo komunikacije**

Tri razmerja, v katerih deluje znak:

KARL BÜHLER,¹² 1934

med prvimi je to razvil

1. izrazna vloga:

do **pošiljatelja**

izraža **govorca**, je njegov **indeks**, razodeva njegove lastnosti

2. pozivna – apelativna vloga:

poziva **prejemnika**, naj nekaj naredi, sprejme znak

3. predstavitvena vloga:

temeljna za BÜHLERJA

lahko predstavlja tudi **potencialna stanja**

Jenko: *Rodoljubki*, 1865

Težave:

besedilo ima **različne vloge** glede na **udeležence komunikacije**

a problem je, če **ne ugotovimo**, da je to **znak** – Tarzan v velemestu

včasih veš, da je znak, a ga **ne znaš razložiti** – imeti mora **kulturno zaledje**

Ecov primer:

voda > 3 m

stikalo

električni tok

lučka

zasveti

kontrolor

informativski vir

oddajnik

signal

sprejemnik

sporočilo

naslovnik

¹² *Teorija jezika*, 1934; *Predstavitvena vloga jezika*

Šumi:

motnje v komunikaciji – npr. če bi zmanjkalo toka

Redundanca:

kodi **predvidevajo možnost šuma** $\square$ **redundanca** – dodatna varovala, znaki, ki so sicer odvečni v jezikih se ženski spol odraža tudi v glagolskih obrazilih

Eco: uvedemo še zeleno lučko, ki vedno gori – če ne gori, pomeni, da ni toka

Kod:

= **sestav znakov**

Kod določa:

E. BENVENISTE, 1966

1. način delovanja – kako prepoznamo – npr. vizualno

2. kontekst veljavnosti

3. repertoar znakov – kakšni znaki in koliko – tudi "slovar znakov"

4. razmerja med znaki – "slovnica, gramatika" – lučka gori ali ne

DE SAUSSURE: kod $\square$ **langue = družbena konvencija, abstraktno**
posameznik nima vpliva, a mora ga upoštevati pri parole, da bo razumljen

Spreminjanje koda:

metafore npr. širijo posamezna področja

afera Sokal:

ameriški fizik Sokal je napisal nek članek za družboslovno revijo nato je razkril, da je to parodija – oponašal je žargon, vse je sprejeto je proti temu, da literarna veda napačno prenaša fizikalne itn. pojme na svoje področje a taki prenosi so teoretske metafore – pogosto so zelo spodbudili pomen v novem kontekstu dobijo novo veljavo

Kod – sistem relacij, razlik:

pomen znaka (4. sklon) določa tudi njegovo **mesto v kodu**

strukturalist – znak je definiran z **mrežo razlik od ostalih znakov**

Zastave:

razlike privedejo do končnega pomena

Literatura – sekundarni modelativni sistem:

jezik je že **modelativni sistem** $\square$ literatura je narejena s **posebno rabo jezika**

glasba ni drugotni modelativni sistem

v literaturi so zato še **drugi kodi**, ki še urejajo literarno delo, vzpostavljajo opozicije, ki drugod ne igrajo vloga

Drugi kodi v literaturi:

1. **silabotonični verzni sistem:**

naglašeni □ nenaglašeni zlogi
enozložni □ večzložni intervali med naglašeni zlogi
to je **veljavno le v tem kodu**

ISAČENKO:

iz članka: "Orožniki z Vač so odkrili naslednje."

verzni kod:

□ amfibraški dvanajsterec

2. **naratološki kodi:** začetek, konec, nosilec dejanja ...

3. **zvrsti in vrste**

v kodu je **mreža razlik** urejena v **strukturo**

2 osi jezika, ki organizirata kod:

1. **paradigmatska:**

elementi so **enakovredni, analogija**

2. **sintagmatska:**

časovno-prostorska bližina, **logična razmerja** med elementi

Barthes: **oblačilni kodi:**

paradigmatsko: baretka, kapa, klobuk – ne moremo nositi hkrati

sintagmatsko: klobuk, plašč, obleka

paradigmatsko 1: Krpan, Jerman, Agata – protagonisti

paradigmatsko 2: Brdavs, župnik, Jurij – antagonisti

sintagmatsko: protagonist zmaga in doseže cilj; protagonist propade, cilj se uresniči itn.

SEMIOTIČNO POJMOVANJE TEKSTA

Aktualizacija znakov:

kod je **abstrakcija** □ živi le v **rabi** prek tekstov in izjav

znaki živijo le, ko so **uporabljeni** □ **subjekt** izbere znak **iz koda** z določenim **sporočilnim namenom**
aktualizacija – uporabimo z **namenom in okoliščinami** □ **materializiramo in postavimo v posebno razmerje z drugimi znaki**

prometni znaki – materialno obstajajo v knjižicah

aktualizacija – izbor znakov na določenem križišču

SAUSSURE: "parole"

BAHTIN: "izjava"

"diskurz"

pragmatika: "**govorno dejanje**"¹³

13 Austin: *Kako napravimo kaj z besedami*, 1962

- SEARLE:
1. **izrekanje**
  2. **predstavitev vsebine – propozicije**
  3. s tem skušamo **nekaj doseči**

Za uporabo sta potrebni:

CHOMSKY

1. lingvistična kompetenca:

jezikovna zmožnost

uporabniki jezika so zmožni poznati repertoar znakov in pravila za tvorjenje omogoča tvorjenje in razumevanje

2. (lingvistična) performanca:

jezikovna sposobnost

v konkretni situaciji smo sposobni izbrati ustrezna jezikovna izrazila, da z njimi dosežemo cilj

Literarna kompetenca:

J. CULLER (1975)

še **poznavanje drugih kodov:**

vednost, kaj je zgodba

pravljica ≠ stvarno poročilo o nečem

tvorjenje in presojanje metrične sprejemljivosti verzov

"Tekst":

v semiotiki izraz za **aktualizacijo**

= **vsakršna aktualizacija sistema znakov**

"besedilo" = jezikovni tekst

4 značilnosti:

LOTMAN: tekst = aktualizacija sistema znakov s 4 značilnostmi

1. izraženost:

tekst je **fiksiran v medijih**

2. razmejenost:

tekst je **ločen od drugih tekstov** in od **elementov, ki ne sodijo vanj**

Cankar: njegove risbe na rokopisih ne sodijo v tekst

tekst je tudi **časovno omejen** – ima začetek in konec

3. strukturiranost in hierarhičnost:

tekst je **iz več ravni**, te so v **hierarhičnem redu**

vsaka ima **lastne zakonitosti**, a **odvisna** je tudi **od ostalih ravni**

fonemi v jeziku

4. posebna sporočevalna vloga:

tekst je **podlaga za pomen**, ki je **poseben, enkratni, celovit**

zato besedilo obravnavamo kot **posebno raven**, ne da se je reducirati na posamezno raven – ker se v njem uveljavlja **poseben pomen**

Denotacija in konotacija:

E. COSERIU (1980): znaki v tekstu dobivajo **drugačen pomen kot v kodu**

tekst izraža označence kot: 1. **denotate**
2. **konotate**

2 pomena znaka:

1. **osnovni – središčni – referencialni**
2. **asociativni** – sproži ga šele raba znaka v tekstu

Konotacija tudi v drugih znakovnih sistemih

BARTHES (1964) – npr. reklama

konotativna raven	OZNAČEVALEC' konotator zof(k)a		OZNAČENEC' konotativni sistem 'ženska', 'spol'
denotativna raven	OZNAČEVALEC zofa	OZNAČENEC 'sedežno pohištvo'	

dodatni pomeni so ponavadi **vrednostno, čustveno obremenjeni**

Veno Taufer: *Ladja*

naštete so besedne zveze, ki jih priziva ladja

Pomen in smisel:

besede v tekstu poleg pomena dobivajo še **posebno pomensko razsežnost – smisel**

vsaka beseda ima **več pomenskih sestavin:**

noč = neživo, naravno, temno, trajno

pri **aktualizaciji** stopijo v ospredje **določene sestavine**

smisel = poseben vidik jezikovnega pomena, ki vznikla iz razmerij znaka z neposrednim kontekstom ostalih znakov v besedilu, iz okoliščin in namenov sporočanja in iz razmerja znaka s področji razpravljanja besedila

"Penelopa je Odisejeva žena." – smisel le, če se navezuje na določeno področje

razmerja se z vsakokratnim branjem **spreminjajo** □ **spreminja se smisel teksta** – glede na to, na katerem **ozadju** presojamo

Visoka pesem:

ljubezenska pesem

kasneje dobi alegoričen smisel: zaroka med Jahvejem in Judi

razmerje med Bogom in Cerkvijo

Hermenevtika:

teorija interpretacije (□ prvotno posredovanje v sporu)

Hermes

razlaga **postopke za smiselno razlaganje besedil**

najprej za sveta in pravna besedila

poudarja **neizčrpljivost smisla pri literarnih delih**

P. DE MAN: osmislitve lahko druga drugo **spodbijajo, problematizirajo problem nedoločljivosti** (dekonstrukcijska poetika) – katera interpretacija je pravilna?, lahko sta si v nasprotju
Jenko: *Obrazi*

LITERARNO BESEDILO IN NJEGOVA ZGRADBA

pojem "tekst" izvorno nima zveze z besedami, pač pa "preplet", "tkanje"

besedilo pa je **povezano z besedami**

na ravni teksta se vzpostavlja **smisel** – znak dobi dodatne pomenske razsežnosti (konotacija)

odvisno od razmerij med znaki in od konteksta

Teorija teksta/diskurza:

ni razlike med **literarnimi in neliterarnimi teksti** in med **posameznimi humanističnimi vedami**, vse aplicira na tekst
jezikoslovje, literarne teorije – vsi se ukvarjajo s tekstom

Zgradba besedila:

dualizem

že **antična retorika: res □ verba**

reč	beseda
invencija, dispozicija	elokucija

novi vek: vsebina □ oblika
tema □ stil

DE SAUSSURE: **označevalec □ označenec**

1. INGARDNOV MODEL:

vpliva z:

1. **več odvisnih slojev**

2. literarno besedilo je **shematska tvorba** – ni popolnoma zaokroženo
obstajajo **nedoločena mesta**, zapolniti jih mora **bralec □ KONKRETIZACIJA**

vpliva na repcijsko estetiko

vsak sloj je **iz drugačnega gradiva** – na višji ravni je **vedno bolj abstraktno nižji sloj** utemeljuje **višjega**
sloji so **odvisni drug od drugega**, povezani med seboj

1. JEZIKOVNA RAVNINA:

a) **jezikovno-zvočni sloj:**

ritem, melodija, zven, prozodija

b) pomenski sloj:

pomeni besed in stavkov (propozicije)

2. NADJEZIKOVNA RAVNINA – PREDSTAVLJENA RESNIČNOST:

kvazi-realen svet – deluje kot podoba resničnosti, ne obstaja pa na tak način

a) sloj predstavljene predmetnosti:

osebe, dogodki, prostori ...

b) sloj shematiziranih perspektiv – vidikov:

katera časovna ali prostorska perspektiva – kaj vidi tisti, ki nam govori

c) sloj metafizičnih kvalit:

temeljni načini doživljanja: tragično, komično ...

2. BEAUGRANDE, DRESSLER:

jezikoslovca, podobno kot INGARDEN

1. POVRŠINSKO BESEDILO:

povezano s **kohezijo**

□ jezikovna ravnina

2. BESEDNI SVET:

urejen s **koherenco**

□ nadjezikovna ravnina

Inferenca:

literarno besedilo je **shematsko** – skelet □ **bralec konkretizira**

Blatnik: *Ikar*

vidni vtis: strukturiranost: naslov in trup
pomišljaj – loči trup na dva dela

več zaporednih stavkov ubeseduje iste dogodke, osebe

enovita perspektiva: preteklik, 3. oseba – razdalja

Kriteriji za besedilo:

1. kohezija:

slovnična povezanost površinskega besedila

Blatnik:

isti slovnični čas in oseba – stabilna perspektiva

elipse, pronominalizacija – naslov "Ikar", nato izpuščeno

členitev po aktualnosti

2. koherenca:

povezanost sestavin besedilnega sveta

Blatnik:

skok, krik, smrt, opazovanje

osebe – Ikar in opazovalci

enotna prostor in čas

za dojetje so potrebne izkušnje, urejene v sheme □ na podlagi shem konkretiziramo

3. namernost:

menimo, da je literarno besedilo nekdo **namerno sestavil**, da bi **nekaj sporočil**

4. sprejemljivost:
razumljivo nam je

5. informativnost:
nekaj novega, nepredvidljivega
Blatnik: ker je tako redkobesedno

6. situacijskost:
relevantno za določeno situacijo, v kateri sprejemamo
Blatnik: v časopisu ne bi bilo relevantno

7. medbesedilnost:
Blatnik: grški mit

Besedilo:
skelet + konkretizacija
zunanja zgradba + notranja zgradba, zgradba besedilnega sveta

Notranja zgradba:
O čem govori? motiv, tema, prostor, čas, osebe
Kdo govori in komu? subjekti in naslovniki (implicitni ali zunanji)
Kako govori? perspektiva – kakšna je vednost sporočevalca
vrednotenje
ritem dogajanja ...